

І.М.Гайворонська
заступник керівника апарату,
начальник юридичного відділу апарату
Рожиченської районної державної адміністрації
Волинської області

УДК 343.135

ПРИМИРЕННЯ СТОРІН КРИМІНАЛЬНОГО КОНФЛІКТУ ЗА ЛИТОВСЬКИМИ СТАТУТАМИ

В історії розвитку українського кримінального судочинства існували та широко застосовувались на практиці примирювальні процедури при вирішенні кримінальних конфліктів. В статті автором досліджено питання застосування примирювальних процедур в період дії таких кодифікованих джерел права, як статуту Великого князівства Литовського – кодекси права Великого князівства Литовського.

В історії розвитку українського кримінального судопроизводства існували та широко застосовувались на практиці примирительні процедури при вирішенні кримінальних конфліктів. В статті автором досліджено питання застосування примирительних процедур в період дії таких кодифікованих джерел права, як статуту Великого князівства Литовського – кодекси права Великого князівства Литовського.

In history of development of the Ukrainian criminal legal proceeding existed and conciliation procedures were widely used in practice at the decision of criminal conflicts. In this article by an author investigational question of application of conciliation procedures in the period of action of such codification sources of right, as regulations of the Great duchy Lithuanian are codes of right for the Great duchy Lithuanian.

Із моменту виникнення такої форми державної діяльності, як судочинство у кримінальних справах, суспільство шукає найбільш оптимальні моделі його здійснення. Незважаючи на численні спроби гуманізації (особливо в епоху постмодернізму), кримінальне судочинство все ж таки залишається сьогодні переважно репресивним — за вчинення злочину застосовуються доволі жорсткі покарання. Тривалий час такий напрям розвитку кримінальної юстиції здавався єдино правильним, але, починаючи з ХХ ст., все більшого розвитку та розповсюдження набуває альтернативна репресивній — відновлювальна або реституційна модель правосуддя.

В основі даної моделі правосуддя лежить не покарання за вчинений злочин, а примирення правопорушника з потерпілим, а відтак з громадянськістю і державою. Ця модель базується на досягненні рівноваги між ними [1, с. 42]. На думку прихильників відновлювального правосуддя, воно зміщує центр уваги з інтересів держави на інтереси потерпілого, адже суспільство має дбати спочатку про інтереси останнього, а потім вже — про публічний інтерес [2, с. 247]. Отже, основою відновлювального правосуддя та його головною метою є примирення й гармонізація інтересів суб'єктів кримінально-правових відносин [3, с. 47-48], а не покарання одного з них.

Наша держава теж стоїть на шляху впровадження відновлювального правосуддя, про що свідчать норми кримінально-процесуального (ст. ст. 7¹, 8 КПК України) та кримінального права (ст. 46 КК України) та підготовлений наприкінці січня 2008 року Міністерством юстиції України Проект Закону України “Про медіацію (примирення)”.

Повернення українського кримінального судочинства від публічних до приватних засад не можна називати запозиченням прогресивного зарубіжного досвіду, а, швидше, призабутю традицій нашої національної правової культури.

© Гайворонська І.М., 2009.

В запропонованій статті автор ставить за мету довести твердження про те, що в історії розвитку українського кримінального судочинства існували та широко застосовувались на практиці примирювальні процедури під час вирішення кримінальних конфліктів. На думку автора, розглядаючи проблеми сучасного кримінального судочинства, не слід забувати про багатий історичний досвід розвитку кримінально-процесуального права України. Безліч проблем, що постають сьогодні, привертати увагу суспільства ще у давні періоди розвитку нашої держави.

Зокрема, автором в статті буде досліджено питання застосування примирювальних процедур в період дії таких кодифікованих джерел права, як статuti Великого князівства Литовського — кодекси права Великого князівства Литовського, що діяли і на інкорпорованих до нього українських землях.

Під час дії Литовських статутів (XVI — поч. XVII ст.) на українських землях широко застосовувалась процедура примирення сторін кримінального конфлікту, проведенню котрої сприяли самі суди. Слід погодитись із дослідником історії розвитку кримінального судочинства Я. Падохом, який зазначає, що: “Незалежно від доволі великої строгості карного права Литовсько-Руської доби, карний процес виявляв помітні ознаки гуманності. В ньому неподільно панувала засада, яка велла суддям щоб вони в спорах між сторонами конфлікту були більш схильні до визволення ніж до карання ... Сторони були панами процесу і кожної хвилини могли його закінчити примирившись” [4, с. 47-48].

Перший Литовський статут вперше офіційно закріпив право сторін “полюбовно” (згідно тексту статуту) закінчувати свій конфлікт. Даний статут значно розширив, порівняно із Судебником Казимира (1468 р.) і уставними земськими грамотами, права потерпілого під час застосування чи звільнення від покарання. Зокрема, Судебник Казимира забороняв примирювальні угоди потерпілого від злочину із особою, яка його вчинила.

Щодо самої процедури примирення сторін кримінального конфлікту то, слід відмітити, що в Литовських статутах вона отримала назву “єднання” і її проведення допускалось виключно на суді — за порушення даного порядку встановлювалось окреме покарання [5, с. 49].

Згідно положень I Литовського статуту примирення сторін кримінального конфлікту допускалось у всіх справах без виключення, тобто навіть смертним міг купити в потерпілого прощення за гроші і суд не мав права не погодитись із рішенням сторін, але суд попереджав потерпілого про те, що якщо він за гроші випустить злочинця, то в майбутньому муситиме нести відповідальність за злочинні вчинки правопорушника [6, с. 608]. Аналогічні положення були збережені і в II та III Литовських статутах, однак із певними обмеженнями, зокрема вони уже закріпили ряд найтяжчих злочинів (умисне вбивство, грабїк, злочини проти державного правління тощо) слідство і суд в яких стали обов’язковими і примирення у них не допускалось [7].

Згідно положень I Литовського статуту потерпілий володів широким колом прав і саме його позиція була вирішальною при прийнятті рішення судом. Тобто, потерпілий приймав активну участь у розгляді справи домовляючись із правопорушником про порядок відшкодування заподіяної ним шкоди та форму покарання. Статутом лише визначався максимальний розмір покарання з метою обмеження свавілля потерпілого. Кримінально-процесуальні норми цього статуту були безпосередньо спрямовані на захист порушених злочином прав потерпілого. Покарання, які передбачені у даному нормативно-правовому акті, тільки частково носили характер відплати за заподіяне зло, й основною їх метою було відновлення порушених прав потерпілого та компенсація заподіяної йому шкоди. Даний висновок можна зробити на основі узагальнення усіх видів покарань за злочини, які ним передбачались, оскільки більшість із них приватного скерування — штрафи на користь потерпілого.

У II Литовському статуті вже дещо змінюється характер кримінальних покарань, з’являється частково ціль залюкування. Покарання посилюються, стають більш жорсткими, з’являються кваліфіковані склади злочинів. Кількість грошових покарань відповідно зменшується. Злочин уже частково починає в певній мірі сприйматись, як діяння проти державного устрою, а не конкретної особи.

III Литовський статут уже сформулював принцип “око за око, зуб за зуб, чтобы другим не повадно было так делать” [8, с. 173]. У ньому мета задоволення потреб потерпілого від злочину відійшла на другий план, а те що у I Литовському статуті не відігравало жодної ролі, перейшло на перший план. Інтереси потерпілого поступились

інтересам загальним, державним. Однак і надалі в ньому закріплювалась ціла система грошових покарань за злочини невеликої суспільної небезпеки і вирішення кримінальних конфліктів за допомогою примирення сторін займало й надалі своє чільне місце.

Перш, ніж перейти до опису передбаченої Литовськими статутами процедури примирення сторін кримінального конфлікту, слід звернути особливу увагу на те, що ініціатива примирення (“єднання”, згідно тексту Статутів) лежала не тільки на сторонах, а й на судові, який був зобов’язаним спонукати сторони до “полюбовного” вирішення справи. Дане твердження підтверджує введення II Литовським статутом окремих полюбовних судів (у II Литовському статуті артикул 60 4 розділу; у III Литовському статуті артикул 85 розділу 4), які розглядали справи виключно про примирення сторін кримінального конфлікту [9; 10].

Проведення процедури примирення допускалось, як ми зазначили вище, лише на суді, однак сторони кримінального конфлікту були вправі ще перед судом вжити ряд заходів для примирення, зокрема будь-яка із сторін, яка бажала примиритись, зверталась до суду за “листом упоминальнимъ врядовим” [7], із яким йшла до протилежної сторони, щоб мирно вирішити справу “учинити справедливость”. “А хто бы справедливости волдугъ права учинити не хотель” [7] викликався до суду для вирішення спору у загальному порядку. У випадку коли ж дві сторони погоджувались на мирне вирішення свого конфлікту між ними укладалась мирова угода “компромис” (згідно тексту статутів) [7], яка затверджувалась полюбовним судом. Дана мирова угода реєструвалась, виготовлялось три її примірники, які закріплювались двома сторонами та суддею. У випадку ж, коли одна із сторін угоди не бажала виконувати її умови, тоді протилежна сторона зверталась до суду і спір підлягав вирішенню в загальному порядку [7]. Примирення сторін кримінального конфлікту вчинене саме на суді отримувало силу звичаєвого закону, який був обов’язком для двох сторін [6, с. 60].

Щодо часових меж досягнення примирення між сторонами, то слід відмітити, що згідно положень I Литовського статуту сторони мали право примиритись як в процесі проведення судового розгляду справи так і в процесі виконання вироку. “Отож, єднання винного з скривдженим може, почавшись перед зібранням громадського (копного) суду, статися тільки на самому суді, як під час судового вивідунання, так і після того вже, як ухвалено вирок — аж до останнього моменту — підчас виконання вироку” [6, с. 609]. II Литовський статут уже дещо звужив часові межі застосування примирення, згідного положення артикулу 30 розділу 4, сторони кримінального конфлікту вправі примиритись лише до винесення рішення по їх справі і цьому має активно сприяти суддя [10].

Наслідком укладанням мирової угоди було закриття справи, суд не мав права продовжувати розгляд справи та приймати своє рішення — “а мы, Господарь воеводоє и врядники наши судья и подсудокъ и судъ замковый або зворный и нихто иный ничого съ головы и зъ умыслу своего судити и сказовати не мають и не будутъ мочь” [10].

Цікавим є положення Литовських статутів, які закріплюють певні негативні наслідки для того, хто “злодея скарати не даль” [11, с. 42]. Зокрема, на того, хто протиставив і примирився або викупив злочинця від визначеного судом покарання, покладалась відповідальність за подальші злочинні вчинки, які можуть бути вчинені в майбутньому помилуванним таким чином злочинцем.

За порушення умов мирової угоди Литовські статuti передбачали чітко визначені штрафні санкції: “таковий будет повинен заплатити сторонь семь копъ грошей, а подсудку копу грошей, а тотъ судъ и єднанье предсе мощъ застати маеть” [10]. Кожна наступна редакція Литовського статуту лише збільшувала розмір вищевказаних штрафних санкцій: “таковий повинень заплатити тамъ же заразомъ у суду стороне семь копъ грошей, судьи две копе грошей, а подъсудку копу грошей, а тотъ судъ або єднанье предсе маеть при мощъ застати” [7].

Апеляційне оскарження умов мирової угоди не допускалось, тобто судами не приймалися до розгляду згідно положень останніх двох статутів апеляційні скарги від осіб, які взяли на себе певні письмові зобов’язання в процесі “єднання” і не бажали їх пізніше виконувати: “... хто бы кому описался и обвезалъ въ чомъ листомъ своїмъ або на врядь вызвалъ, а таковий записъ найдень бы слущный и врядовный, а тотъ, хто ся опишетъ, не приймучы сказанья апелевати хотель, проволоку чынечы, тому отзовъ ити не маеть” [10].

П та III Литовські статuti (артикул 62, 4 розділу II Литовського статуту; артикул 87, 4 розділу III Литовського статуту) закріплювали положення про те, що коли у справі, в якій із однієї сторони чи то обвинувачення “поводової”, чи захисту “отпорної” (згідно текстів статутів) виступало декілька осіб й у випадку примирення лише деяких із них з протилежною стороною, вони втрачають право оскаржувати в майбутньому умови мирової угоди, яка затверджена судом.

Підсумовуючи розгляд даного питання, зазначимо, що історичний аналіз розвитку примирювальних процедур в Литовських статутах, які діяли певний час на українських землях, уможливило виявлення об’єктивних закономірностей цього процесу та врахування їх на сучасному етапі правової реформи в Україні. Зокрема, щодо зміни напрямку кримінального судочинства на відновлення порушених прав потерпілої від злочинного діяння особи.

Список використаних джерел

1. *Маляренко В. Т., Войтюк І. А.* Відновлювальне правосуддя: можливості запровадження в Україні / В. Т. Маляренко, І. А. Войтюк // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2004. — № 8 (34).
2. *Зер Х.* Восстановительное правосудие: новый взгляд на преступление и наказание / Х. Зер. — М. : МОО Центр “Судебно-правовая реформа”, 1998.
3. *Лишинский Д.* Восстановительная функция уголовной ответственности / Д. Лишинский // Уголовное право. — 2003. — № 2.
4. *Падох Я.* Суди і судовий процес старої України / Я. Падох. — Нью-Йорк, 1990.
5. *Черкаський І.* Громадський (копний суд) на Україні-Русі XVI-XVIII вв. / І. Черкаський // Збірник Соціально-Економічного Відділу Української Академії Наук. — К., 1928. — Вип. 13.
6. *Черкаський І.* Громадський (копний суд) на Україні-Русі XVI-XVIII вв. / І. Черкаський // Збірник Соціально-Економічного Відділу Української Академії Наук. — К., 1928. — Вип. 14.
7. Статут Великого князства Литовського 1588 года [Електронний ресурс]. / Подг. О. Лицкевич. — Мн., 2002-2003. — Режим доступу : <http://starbel.narod.ru/statut1588.htm>.
8. Статут Великого князства Литовського 1529 года // Временник Московского Общества истории и древностей российских, кн. 23. — М., 1855.
9. Статут Великого князства Литовского 1588 года [Электрон. ресурс]. / Подг. О. Лицкевич. — Мн., 2002-2003. — Режим доступа : <http://starbel.narod.ru/statut1588.htm>.
10. Статут Вилкага княства Литовского 1566 года. — Минск, 2003. — С. 35-263. За виданням 1855 року // “Ізборник” — електронна бібліотека давньої української літератури. — Режим доступу до тексту : <http://litopys.org.ua/statut2/st1566.htm>.
11. *Демченко Г. В.* Наказание по Литовским Статутам / Г. В. Демченко. — К., 1894.

*Рекомендовано до друку кафедрою кримінального процесу і криміналістики
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Надійшла до редакції 25.10.2008
Рекомендована до друку 19.06.2009

